

‘Ο κ. Τανάγρας και τὸ «Πολύ ἀργά». —
‘Η «σπλασμένη σάμνα».

«Τὸν κ. Τανάγρα τὸν ἀδικεῖ πολὺ τὸ ὑπερποιητικὸ ὕψος ποῦ συνειθίζει νὰ δίνει στὰ ἔργα του». Ἔτσι μοῦ ἔλεγε μιὰ φορὰ κάποιος και μοῦ ξήγησε πλατύτερα τὴ γνώμη του μὲ τὰ λόγια τούτα. Ἄ Ὁ τρέπος αὐτὸς τοῦ γραψίματος ποῦ θυμίζει παλιὰ ρομάντζα παρασμένων καιρῶν κάθε ἄλλο παρὰ γιὰ τὴν ἱστορίαν μας εἶναι. Ὅλα τὰ πράγματα ἀλλάξανε μὲ τὸν καιρὸ καὶ φυσικὰ ἀλλάξε κ' ἡ αἰσθητικὴ. Ὁ κόσμος σήμερα-θέλω νὰ πῶ τὸν κόσμο ποῦ νοιώθει εἶναι περισσότερο κολλημένος στὴν οὐσία και στὴν ἀλήθεια τῶν ἔργων ποῦ διαβάζει, και ζητεῖ ὅσο τὸ δυνατὸ μεγαλύτερη ἀπλότητα στὴ μορφή και στὸν τρόπο ποῦ τοῦ παρουσιάζονται. Ἴσως ἔτσι εἶναι και περισσότερο κοντὰ στὴ Τέχνη, και στὴ Ζωή. Ἀπόδειξη ἡ Βορεινὴ φιλολογία κ' ἡ καταπληκτικὴ ἐπιτυχία τῶν ἔργων τοῦ Γόρκυ και τοῦ Χάμσον, τῶν δυὸ αὐτῶν μοντέλων στὴν ἀπλότητα και στὴν ἀλήθεια. Ὁ κ. Τανάγρας γράφοντας ὅπως γράφει μπορεῖ ἴσως νὰ φαίνεται περισσότερο μεσοβρινός, μοιάζει ὅμως λιγότερο ἀληθινός και καθόλου μὰ καθόλου τεχνίτης. Αὐτὴ εἶναι ἡ γνώμη μου, κ' ἂν θέλεις, στὰ ἔργα του μέσα βρῶσκω πλῆθος μόνο ἀπὸ λέξεις ποῦ μοῦ φαίνονται σὰ νὰ πνίγουν κάθε ἄλλο τόσο ὥστε μὲ κάνουνε νὰ πιστεῶ πῶς δὲ μεταχειρίζεται λέξεις γιὰ νὰ μᾶς φανερώσει ἔρωτες, πόθους, χαρὲς και τὰ τέτοια, μὰ πῶς μᾶς τραγουδαῖ διάφορα αἰσθήματα μὲ μιὰ κινῆρα ἀπὸ ρανταχτερά και πλούσια λόγια. Τώρα κατὰ πόσο τὸ τραγούδιμα του εἶναι πετυχημένο, ἄλλο ζήτημα». Σωστὴ ἡ παρατήρηση, νομίζω ὅμως πῶς τὸν κ. Τανάγρα δὲν τὸν ἀδικεῖ μόνο αὐτό. Πολλὰ εἶν' ἐκεῖνα ποῦ χαρακτηρίζουνε τὸ ἔργο του. Σὲ ὅσα ὡς τὰ σήμερα δημοσιεῖται μυθιστορήματα ἢ δηγήματα, ἱστορίες ἢ χορογραφίες (γιὰ τὰ δράματα θὰ μιλήσω παρακάτω) δὲν κατάφερε νὰ μᾶς δείξη και πολλὰ πράγματα ὥστε παραβλέποντας, νὰ πούμε ὅτι τὸ τῶδε ἢ τὸ δεῖνα ψεγάδι τὸν ἀδικεῖ. Εἶναι τόσα πολλὰ τὰ ὅσα τὸν ἀδικούνε, πῶ ἂν ἀρχίσουμε ἔτσι θὰ καταλήξουμε στὴν ἰδέαν ὅτι ἐλόκληρο τὸ ἔργο του

1) Ἀναφέρω και τις χορογραφίες κατὰ καθῆκο γιὰτι νομίζω πῶς ἂν τις παρέλειπα πρῶτος ὁ συγγραφεὺς τους δὲ θὰ μοῦ τὸ συχωρῶντε εἶναι κ' αὐτὲς ἀπ' τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἔργου του, τὸ χαρακτηριστικότερο ἴσως.

εἶναι μιὰ μεγάλη ἀδικία στὸν ἑαυτὸ του. Ἄς παρῶ λοιπὸν ἀλλιῶς τὸ ζήτημα κ' ἂς εἰπωθῆ νέτα σκέτα ὅτι και ἡ ψυχὴ τῶν ἔργων του εἶναι ἀνόλογη μὲ τὴ φόρμα ποῦ τοὺς ἔδωκε. Δὲν ξέρω ποιά μεγάλη ξανα μοντέλα θέλησε ν' ἀντιγράψῃ στὴ φόρμα και στὴν ψυχὴ κ' ἂν εἶναι θαυμαστὴ τοῦ Δανουήτζου στὰ παθητικὰ ρομάντζα ἢ τοῦ Λοτὲ στὰ περιγραφικά. Ἐκεῖνο ποῦ φαίνεται καθαρώτατα εἶναι ὅτι μπορεῖ ἴσως νὰ ἔδωκε στὰ βιβλία του τὴ μορφή ἐκεῖνων (ἂς τὸ ὑποθέσουμε), τὴν ψυχὴν ὅμως ὅστε ν' ἀντιγράψῃ μπόρεσε. Και δὲ μπόρεσε γιὰ δυὸ λόγους. Πρῶτα γιὰτὶ δὲν εἶχε τὴ δύναμη, κ' ὕστερα γιὰτὶ ἀπὸ ἰσοτερικὴ ἀνάγκη ἔπρεπε νὰ χύσῃ μέσα τὴ δική του αἰσθητικὴ και φυσικὰ νὰ ξανοιχτῆ ὡς ἐκεῖ μονάχα ποῦ ἔφταναν οἱ χαραγμένοι ἀπ' τὴν αἰσθητικὴν του αὐτὴ ὀρίζοντες. Μὴ ἔχοντας τὸ χάρισμα τῆς βαθιᾶς παρατήρησης και τῆς ζωντανῆς ἀντίληψης ποῦ ἀρπάζει ἀμέσως μεγάλα κομμάτια ζωῆς, καθὼς και τὴν Τέχνην τὴν ἀπαραίτητη γιὰ πιστὴ κ' ἀληθινὴ ἀντιγραφή τους, ἀκρίστηκε νὰ πλάττῃ τοὺς ἥρωές του μονοκόμματα ὅλους μὲ τὴν ἰδία κυβερνήτρα ψυχὴ, τὴ δική του, καθὼς και νὰ πλέξῃ τις ἱστορίες τους σύμφωνα μὲ τις ἰσοτερικὲς ὁρμές ποῦ στοὺς λογοτέχνες, ποῦ φαντάζονται μόνο χωρὶς και νὰ ὑποτάσσουνε τὴ φαντασίαν τους στὴν ἐπίδραση τῆς ζωῆς, κατανατᾶει ἀνάγκη ἀναποφευκτῆ. Ἔτσι, σ' ὅλα του τὰ ἔργα ἀνταμώνει κανεὶς τὸν κ. Τανάγρα κάτω ἀπὸ διάφορες μάσκες και ξεχωρίζει τοὺς ἥρωές τους χυμένους πάντα στὸ ἴδιο καλοῦπι-σὰ νεβρόσπατα ποῦ ἀπαγγέλλουνε τοὺς αἰώνιους στοχασμοὺς τοῦ συγγραφέα.

Γραμμένα μὲ τέτοιον τρόπο τὰ μυθιστορήματα του και οἱ ἔρωτικὲς ἱστορίες του-μὲ τὸν πάγο τῆς γλώσσας και τῆς μορφῆς-βίβλια πολὺ λίγο ἂν μὴ τίποτα προσθέτουνε στὴ Ρωμαϊκὴ φιλολογία.

Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ χαρακτηρίζει περισσότερο τὸ ἔργο του εἶν' ἕνα περιγραφικὸ νὰ πούμε ἀλλὰ Πιέρ Λοτὶ ρομάντζο «Οἱ Σπογγαλιεῖς τοῦ Αἰγαίου». Τὸ βιβλίον αὐτὸ εἶχε κάποια ἐπιτυχία μεγαλύτερη ἀπ'. τις συνειθισμένες. Ὁ κ. Ξενοπούλος μάλιστα ἐνθουσιάστηκε κ' ἔγραψε τὸ «Τόπο στοὺς νέους». Νομίζω πῶς στὰ τέτοιου εἶδους μυθιστορήματα ποῦ περιγράφονται: ἔθιμα και συνήθειες ἐνὸς τόπου ἢ μιᾶς τάξης ἀνθρώπων, χρειάζεται κάποια μελέτη τοῦ τόπου και κάποια παρακολούθηση τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων ποῦ θὰ περιγράψῃ κανεὶς. Λοιπὸν ὁ κ. Τανάγρας ἢ μελέτησε τὸ βίον και τὴ ζωὴ τῶν σφουγγαράδων και

τότε τίποτα δὲν ἀνεπλήρωσε ἢ, ποῦ εἶναι και τ' ἀληθινὸ, τίποτα δὲ μελέτησε. Γιὰτὶ πὸ ψεύτικο πρᾶμα δὲ ματάγεινε Ὁ φίλος μου κ. Ἀνθέμης ποῦ καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον εἶναι σὲ θέση νὰ ξέρῃ τὴ ζωὴ αὐτῆ, γιὰτὶ και στὸν τόπο τους ζῆ και πολὺ μαζί τους νταραβερίστηκε, τῶραφει και τότε, ποῦ πρωτοβόγηκε τὸ βιβλίον, στὸ Νουμα, και τῶρα τὸ λέει ὅποι σταθεῖ κ' ὕπου βρεθῆ, πῶς ἀνθρώπος μόνον ποῦ δὲ γνώρισε ποτὲ τοῦ σφουγγαρά μπόρῳσε νὰ γράψῃ ἱστορίες σφουγγαράδικες τόσο ψεύτικες. Ἀπορῶ λοιπὸν μὲ τὸν κ. Τανάγρα πρῶτα, ποῦ φιλοδοξεῖ νὰ γείνη Λοτὶ-τῆς Ἑλλάδας μὲ τὸ νὰ περιγράψῃ πρᾶματα ποῦ δὲν εἶδε, και μὲ τὸν κ. Ξενοπούλον ὕστερα ποῦ φωνάζει: Τόπο στοὺς νέους! ἀφοῦ οἱ νέοι αὐτοὶ παρουσιάζονται μὲ ψέματα. Μὰ θὰ πῆτε: ποῦ νὰ ξέρῃ ὁ κ. Ξενοπούλος ἀπὸ Σφουγγαράδικη ζωὴ; Και σὰς ἀπαντῶ. Πῶς βρῶσκω: λοιπὸν ὡραία γραμμένη, δηλαδὴ ἀληθινὰ γραμμένη, μιὰ ζωὴ ποῦ δὲν τὴ γνωρίζει καθόλου;

Ἄς ἐρθουμε τῶρα νὰ δοῦμε τὸν κ. Τανάγρα τοῦ θεάτρου.

Πέρου τὸ καλοκαίρι τ' ἐν' ἀπ' τὰ θεάτρα παρασταθῆκε πατριωτικὸ τοῦ ἔργου. Ὁ κ. Ξενοπούλος τότε τὸν κατηγόρησε, και πολλὸ σωστὰ, πῶς ἔχεινε δημοκόπος τῆς Τέχνης, κ' ὁ κ. Τανάγρας ἀπάντησε πᾶνω κάτω ἔτσι: Ὅτι προστύχησε τὴν τέχνην του γιὰ νὰ τὸν καταλάβῃ ὁ λαὸς κ' ἀκόμα ὅτι ἔχει ἔργα λεπτογραμμένα και κομψὰ ποῦ θὰ φχαριστήσουνε σίγουρα τὴν ἀριστοκρατία και τὸν κ. Ξενοπούλον. Δὲν ξέρω ἂν ὁ κ. Ξενοπούλος φχαριστήθηκε μὲ τὸ «Πολὺ ἀργά» ἢ ἀριστοκρατία ὅμως δὲ μοῦ φαίνεται νὰ πολυφχαριστήθηκε. Μὰ πρῶτα πρῶτα δὲν καταλαβαίνω τί πᾶ νὰ πῆ καταβῆ τὴν Τέχνην μου στὸ λαὸ ἢ τὴν ἀνεβάξῃ στὴν ἀριστοκρατία. Τέτοιο πρᾶμα εἶν' ἀδύνατον, δὲ γίνεται. Βάλτε ἕναν ἐκλεχτὸ ποιητὴ νὰ γράψῃ κάτι χυδαῖον. Θὰ προσπαθήσῃ, θὰ πολεμήσῃ μὲ τὴ φύση του, και στὸ τέλος θὰ νικηθῇ και θὰ καταντήσῃ νὰ γράψῃ κάτι ἐκλεχτό. Καθὼς και τὰνάποδο. Ὁ χυδαῖος πάντα χυδαῖος θὰ μείνῃ ὅσο κ' ἂν προσπαθῆ νὰ γίνη λεπτός κ' ἐκλεχτός. Λοιπὸν κ' ὁ κ. Τανάγρας δὲν μπορεῖ νὰ κἀνῃ τὸ ἀδύνατον. Τὸ καλοκαίρι πῆρε ἐν' ἀνάγκωσμον και τῶκανε δράμα. Πᾶει καλά, μὰ κ' ὁ ἴδιος τόμολόγησε πῶς ἦταν καμωμένο γιὰ τὸ λαὸ. Μὰ τῶρα ποῦ προσπαθῆσε ν' ἀνεβάσῃ τὴν τέχνην του στὴν ἀριστοκρατία κ' ἀπέτυχε, τί θὰ μᾶς πῆ ἔραρες;

*

Τὸ «Πολὺ ἀργά» του δὲ βρῶσκω νάχη κανέναν ἀπ' τὰ ψεγάδια ποῦ ἀνάφερα παραπάνω Δὲν ἔχει, ὅστε κἀν ὕψος ὑπερποιητικὸ, δὲν εἶναι οὔτε ψεύτικο, οὔτε ἀληθινὸ κ' οἱ ἥρωές του δὲν εἶναι κομμένοι στὸ συνειθισμένο καλοῦπι τους. Μὰ εἶναι τόσο ἀθῶο, τόσο καλὸ! Νὰ ἔτσι σὰν ἕνα μικροῦλο παιδάκι ποῦ δὲν ἔχει ἀκόμα τίποτα σχηματισμένο μέσα του, ποῦ δὲν ἔχει οὔτε ψεγάδια οὔτε χαρίσματα, κ' εἶν' ὅλα του τόσο παρθένα κ' ἀθῶα ποῦ ὅσο κ' ἂν θελήσῃ, κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ τὸ προσέξῃ, οὔτε νὰ τὸ μαλώσῃ, οὔτε νὰ τὸ παϊνέσῃ.